

OSVRT I PERSPEKTIVA

Ovaj osvrt obuhvata srazmerno kratki period, uglavnom od VII zemaljske konferencije jevrejskih opština u Jugoslaviji u oktobru 1956 godine pa do kraja 1958 godine, dakle nešto više od dve godine. Nije njegov cilj da prikaže sve događaje koji su ispunjavali život i rad jevrejske zajednice u Jugoslaviji u tom periodu, a kojih je bilo bitnih i sporednih, važnih i nevažnih, svakodnevnih i izuzetnih, radosnih i žalosnih, kao što je normalno u životu svakog živog fizičkog ili društvenog organizma. Tok tih događaja je manje-više poznat iz naših redovnih periodičnih publikacija, pa i iz pisanja jugoslovenske i inostrane štampe, a izvesna sumarna slika o njima može se dobiti i iz hronologije koja se nalazi na kraju ovog Almanaha.

Isto tako nije cilj ovoga osvrta da odredi konačno mesto i daje definitivnu ocenu događaja i tendencija u prikazanom periodu. Za to je vremenska distanca suviše mala. Iz istoga razloga nećemo ovoga puta, kao opšti uvod u našu temu, dati ni letimični prikaz zbivanja u svetu, u Jugoslaviji i u Jevrejstvu, iako takvo uvrštavanje u šire koordinate nesumnjivo može da doprinese dubljem i pravilnijem razumevanju života i rada naše jevrejske zajednice, koji se odvijaju u određenom vremenu i prostoru i koji su uslovljeni i tim krupnijim zbivanjima. Smatramo da naša odnosna razmatranja o širim istorijskim i sociološkim uslovima, koji umnogome određuju zbivanja i kretanja u našoj zajednici, a koja smo ne tako davno izneli u ranija dva „Jevrejska almanaha“ u suštini važe i danas*). Zbog svega toga ovaj napis treba smatrati samo kao pokušaj da se neki važniji događaji i kretanja prikazanog perioda sagledaju kao celina svoje vrste, te da se iz njih izvedu izvesni zaključci i osvetle neke perspektive. Razume se da je iznošenje izvesnog broja činjenica i podataka neophodno radi veće konkretnosti razmatranja. Činjenice često govore rečitijim jezikom nego uopštena razmatranja, načelni stavovi, analitička umovanja i vešte stilističke figure.

*) Vidi našu studiju „Jevreji u novoj Jugoslaviji“, Jevrejski almanah 1954, str. 5—47; i naš članak „Na kraju prve i na početku druge decenije“, Jevrejski almanah 1955—1956, str. 7—16.

I

Sa Sedmom zemaljskom konferencijom naših opština i drugim priredbama u vezi sa istom (naročito jubilarnom akademijom i izložbom „Deset godina obnovljenog rada Saveza i opština“), završen je niz svečanosti kojima je zajednica kroz više od godinu dana obeležavala desetogodišnjicu svog obnovljenog rada u oslobođenoj domovini, a posle strahovite tragedije za vreme II svetskog rata i fašističke okupacije.

Posmatran u celini, period od VII konferencije do danas bio je za našu zajednicu period mirnog rada i razvoja, bez naročito krupnih i dramatičnih događaja. Život i rad zajednice kretali su se uglavnom na onim istim osnovnim linijama koje su postavljene još 1945 godine i koje su se postepeno ostvarivale kroz proteklih 13 godina, razume se, uz nužno prilagođavanje promenljivim opštim i posebnim uslovima. Opšti razvoj prilika u Jugoslaviji, dalja izgradnja i učvršćenje socijalističke demokratije, jačanje društvenog samoupravljanja u svim oblastima, brzi privredni i kulturni napredak, kao i čvrsta i nepokolebljiva linija politike spoljne nezavisnosti i široke međunarodne saradnje na bazi aktivne i mirne koegzistencije — sve je to sačinjavalo ambijent koji je još više produbljivao bratstvo i jedinstvo svih naroda i građana Jugoslavije, punu i stvarnu građansku ravnopravnost i istinsko poštovanje Ustavom, zakonima i praksom zagarantovanih ljudskih i manjinskih prava. Takav ambijent bio je veoma pogodan i za aktivnost naše zajednice. Zahvaljujući u prvom redu njemu, ona je imala sreću da mirno živi i radi, u isto vreme kada su neke druge jevrejske zajednice u svetu bile izložene uzbudljivim događajima, znatnim poteškoćama, pa i ozbiljnim potresima.

Kao ravnopravni građani, Jevreji u Jugoslaviji su i u ovom periodu aktivno učestvovali u mnogostranom i dinamičnom privrednom, društvenom i kulturnom životu zemlje. Njihov pozitivan rad u raznim oblastima državne uprave, socijalističke privrede, društvene aktivnosti, kulturnog, naučnog i umetničkog života, dobio je vidna priznanja u mnogim unapređenjima u službi, izborima na društvene funkcije, lepom broju odlikovanja, nagrada i pohvala.

Ni u pogledu položaja jevrejske zajednice kao celine nije bilo nikakvih bitnih izmena u odnosu na prethodne godine. Zajednica je nesmetano uživala svoj priznati status i unutarnju autonomiju koristeći se slobodno svojim mogućnostima u svim sektorima delatnosti. Njeni odnosi sa jugoslovenskim narodnim vlastima i organima državne uprave, od najviših do najnižih, kao i sa širom jugoslovenskom javnošću, bili su vrlo dobri. Sva konkretna pitanja rešavana su bez poteškoća i u duhu uzajamnog razumevanja. U više slučajeva, vlasti i društvene organizacije ukazale su nam i konkretnu pomoć, a javnost i štampa pratili su naš život i rad objektivno i sa simpatijama. Mogli bi se navesti mnogi konkretni primeri za to,

počev od pozivanja naših predstavnika na mnoge državne i društvene prijeme i svečanosti pa do subvencije Saveznog izvršnog veća za gostovanje naših pevačkih horova u inostranstvu; od ukazanih počasti prilikom komemorativnih svečanosti ili podizanja spomenika za pale jevrejske borce i žrtve fašizma pa do čestih i prijateljskih kontakata sa nadležnim organima u vezi rešavanja niza tekućih pitanja; od saradnje sa Socijalističkim savezom radnog naroda Jugoslavije i Savezom boraca Narodnooslobodilačkog rata pa do saradnje sa Saveznom i republičkim komisijama za verske poslove i nizom narodnih odbora. U više slučajeva ukazana je i predstavnicima jevrejskih organizacija iz inostranstva, koji su posetili našu zemlju i našu zajednicu, puna pažnja od strane vlasti i štampe.

Nije bilo nikakvih pojava antisemitizma ili ma kakve druge diskriminacije prema našoj zajednici i njenim pripadnicima. Poznata su nam svega dva neznatna slučaja, kada su pijana lica činila uvredljive izjave za Jevreje. U oba slučaja je strogo primenjen zakon, koji svaki vid manifestovanja nacionalne, verske i rasne mržnje kvalifikuje kao krivično delo, i krivci su kažnjeni zatvorom.

Ima nekoliko primera da su ulice u raznim mestima dobile nazive po imenima zaslužnih Jevreja.

II

Prikupljanje i sređivanje novih statističkih podataka o svim pripadnicima zajednice, na čemu se radilo skoro dve godine, pokazuje da nije bilo nikakvih naglih promena ni neočekivanih pomeranja u brojnom stanju i socijalnoj strukturi pripadnika zajednice*).

Na organizaciona struktura zajednice u proteklom periodu nije pretrpela nikakve bitne izmene. Njen suštinski temelj je, pre svega, u unutarnjem jedinstvu koje nisu ometali nikakvi ozbiljniji sukobi ili razmirice. Tu kompaktnost odlučno podržava ogromna većina pripadnika zajednice, što, naravno, ne sputava borbu mišljenja i slobodu diskusija koje su katkad vrlo žive. Broj opština i dalje iznosi 35, a sve su učlanjene u Savezu. Treba pozdraviti nekoliko pojava u daljoj izgradnji organizacione strukture. One služe jačanju demokratizacije, tešnijim vezama između centralnih organa Saveza i učlanjenih opština i uspešnijem obavljanju poslova. Sedma konferencija usvojila je novi Poslovnik Saveza u kojem se odražavaju gornja nastojanja. Pored ostaloga, Izvršni odbor Saveza proširen je predstavnicima pet najvećih opština, a u Glavnom odboru predstavljene su 12 po redu najvećih opština, a preko njih više od 90% celog brojnog sastava zajednice. Glavni i Nadzorni odbor Saveza sastajali su se svakih 6 meseci, a Izvršni odbor prosečno svakog meseca, pored takoreći svakodnevnog sastajanja njegovih raznih komisija i referada. Krupan korak predstavlja i osnivanje tri koordinaciona odbora pri Izvršnom odboru: ženskih sekcija, omladinskih

*) O demografskim podacima i njihovoj analizi vidi poseban članak Maksa Vajsa u ovom Almanahu, pod naslovom „Prethodni rezultati popisa Jevreja u Jugoslaviji“.

sekcija i pevačkih horova. Iako ove sekcije razvijaju svoju delatnost prvenstveno unutar mesnih opština u čiji sastav i spadaju, pokazalo se kao korisno da se rad svih takvih sekcija bolje koordinira imajući u vidu njihov specifični lični sastav i posebne vrste aktivnosti. Koordinacione odbore biraju pretstavnici svih odnosnih sekcija. Njihovi dosadašnji sastanci pokazali su u praksi njihovu stvarnu vrednost. U proučavanju su predložili o eventualnom osnivanju posebnih savetodavnih stručnih tela za kulturno-vaspitni i istorisko-muzejski rad.

Kod većih i srednjih opština može se konstatovati da se i njihova organizaciona struktura učvršćuje i da njihovi organi funkcionišu normalno i demokratski. Redovne glavne skupštine i izbori užih i širih upravnih tela održavaju se u pravilima predviđenim rokovima. Pored dugogodišnjih i iskusnih saradnika ulaze i novi ljudi, naročito mladi. Kod malih opština sve to ide mnogo teže, s obzirom na mali broj članova i mnogo manju aktivnost.

Po traženju opština izrađeni su u Savezu nacrti tipskih pravila za veće, srednje i male opštine, sa ciljem da posluže kao osnova za bolje prilagođavanje dosadašnjih opštinskih pravila sadašnjim potrebama i stvarnoj delatnosti opština. Nekoliko opština usvojilo je već nova pravila koristeći se nacrtima tipskih pravila. Kod niza drugih taj posao je u toku. Najveći deo poslova u Savezu i opštinama i dalje obavljaju izabrani počasni funkcioneri, no Savez i veće opštine raspolažu i izvesnim brojem neophodno potrebnih administrativnih službenika sa punim ili smanjenim radnim vremenom. Čini se da će biti potrebno da se administrativni kadar ponegde još pojača, a naročito da se privuku mladi kadrovi, sa dobrim stručnim kvalitetima.

Pored svakodnevnog pismenog kontakta između Saveza i opština, dosta su česti uzajamni lični kontakti pretstavnika, iako nam se čini da bi ih trebalo još više forsirati. Pokazalo se kao naročito korisno da članovi Izvršnog odbora što češće posećuju opštine i prisustvuju njihovim glavnim skupštinama i drugim značajnijim priredbama.

Radi pravilnijeg obavljanja poslova i udobnijeg sastajanja neke su opštine uspеле, uz pomoć Saveza, da prošire i preurede svoje prostorije. U ovom periodu je to učinjeno u Sarajevu i donekle u Beogradu, a naročito treba istaknuti Zagreb, gde su sve opštinske ustanove koncentrisane u obnovljenoj zgradi u Palmotićevoj ulici. Slični radovi su u toku u Subotici, a biće potrebno da se sprovedu kod još nekih opština, iako to iziskuje veliki trud i troškove. Krajem 1958 godine završene su adaptacije novih prostorija Saveza, a ranije prostorije se sada preuređuju za istorisko-muzejsku zbirku Saveza.

Kao i ranije, rad Saveza i opština obuhvatao je sve one sektore jevrejske aktivnosti koje je sama zajednica ocenila kao korisne i potrebne. Pri tome je i u ovom periodu uloga centralnih organa Saveza bila od prvoklasnog značaja u direktivnom, organizacionom i koordinacionom smislu. No neposredni rad na terenu zavisio je

pretežno od samih opština. Svestranu aktivnost mogle su najbolje razviti samo tri najveće opštine (Beograd, Zagreb i Sarajevo) no i kod srednjih opština (Subotica, Novi Sad i Osijek) rad je tekao uglavnom dobro i u više važnijih pravaca. Međutim, i kod nekih manjih, pa i sasvim malih opština, ima vrlo pohvalnih primera upornog zalaganja i dobrih rezultata (Skoplje, Rijeka, Split i dr.). Iskustva pokazuju da rad i uspjesi u znatnoj meri zavise od veličine opština tj. od broja članova, ali da to nije jedini kriterij. Ima pomeranja i neravnomernosti u pozitivnom i negativnom smislu, koje zavise i od drugih okolnosti. Važnu ulogu kod svega toga ima broj onih lica koja su voljna da se aktivnije zalažu za poslove opštine. Ponekad čak i jedan takav aktivista može da daje radu nov polet, kao što i odlazak takvog pojedinca može mnogo da umanji obim i intenzitet rada. Postoje osetljive razlike i prema lokalnim prilikama, a očevitna su i sezonska kolebanja. Moglo bi biti predmet posebne studije da se analiziraju sve ove razlike i utvrde njihovi trajni ili prolazni uzroci.

Što se tiče materijalnog i finansiskog poslovanja Saveza i opština, ono se obavlja uredno, uz sve striktniju primenu budžetske discipline. Osnovni je problem da postoji nesrazmera između potreba koje rastu zajedno sa porastom aktivnosti, povećanjem plata i cena i sl., te raspoloživih sredstava koja je mnogo teže povećati. Treba računati i s tim da će se neki važni izvori prihoda, kao što su pomoć jevrejskih humanitarnih organizacija iz inostranstva i realizacije iz nekih objekata preostale predratne imovine, već u skorijoj budućnosti postepeno smanjivati a vremenom i sasvim prestati. Stoga smo već pristupili izvesnim merama za povećanje prihoda iz dobrovoljnih doprinosa članstva i iz drugih izvora u vezi sa redovnom aktivnošću zajednice (priredbe, publikacije i sl.). Pretstoji nam zadatak da napore u tom pravcu znatno pojačamo, a istovremeno da sprovodimo još strožiju štednju gde god se to može učiniti bez uštrba za ostvarivanje zadataka i nivoa.

III

Prema prilično jednodušnom shvatanju cele zajednice koje je došlo do izražaja i u nizu formalnih zaključaka, a još više kroz praksu, kulturno-prosvetni rad sve više stupa u prvi plan naše delatnosti. On se ostvaruje kroz različite konkretne oblike, od kojih se neki zasnivaju na dužem iskustvu, a neki su relativno novi i nalaze se još u fazi eksperimentisanja. Mnogo toga smo naučili, preuzeli i shodno primenili iz analognih i velikih iskustava naše šire jugoslovenske sredine, kao i iz iskustava drugih jevrejskih zajednica. Sve ovo zajedno dobilo je u našoj sopstvenoj praksi i poneke originalne poteze koji su vredni pažnje i stvarno pobuđuju pažnju čak i van granica naše zemlje. Sažimanje i ispreplitanje opšteljudskog, jugoslovenskog i jevrejskog, te nekih tradicionalnih formi i sadržina sa novim i socijalističkim formama i sadržinama, a sve to kroz specifične i konkretne potrebe naše zajednice, daje našim odno-

snim nastojanjima i dostignućima posebnu boju. Imajući u vidu i razlike u duhovnom formiranju nekoliko generacija koje u tom zbi-
vanju istovremeno učestvuju i na njega utiču, još više nam se taj
složeni proces ukazuje kao vrlo zanimljiv.

Naša dečja zabavišta u Beogradu i Zagrebu rade redovno i sva-
kodnevno i sve više afirmišu svoju lepu reputaciju. Kao posebni
vidovi rada sa decom pojavili su se dečji hor u Subotici i dečji orke-
star u Sarajevu, a postoje dečje grupe sa manje redovnom aktivnošću
i drugde. Pored predškolske, u dve-tri veće opštine obuhvaćene su
i grupe školske dece mlađeg uzrasta, koje dobijaju sistematskija
osnovna znanja iz jevrejske istorije i srodnih materija. Rad omla-
dinskih sekcija u šest mesta pokazuje vrlo dobre rezultate. On obu-
hvata studente i starije srednjoškolce. Broj članova i kvalitet nji-
hove aktivnosti je u stalnom porastu. Preko tih sekcija uspeli smo
neke zrelije omladince privući saradnji u upravama opština.*)

Zajednička letovanja dece i omladine ostvaruju se iz godine u
godinu na sve bolji način. U prošle dve godine učestvovalo je u
njima po 350 lica. Odmor, razonoda i kulturno-prosvetni rad za-
jedno daju obeležje letovanju. Učešće samih omladinaca u organi-
zovanju i sprovođenju letovanja postaje sve veće. Prošle godine
imali smo prvi put razmenu na letovanjima sa jevrejskim omladin-
cima iz drugih zemalja.

U kulturnom radu odraslih susrećemo raznovrsne priredbe pri-
likom praznika, koncerte, zabave, predavanja, filmske pretstave i
dr. One su obično dobro posećene i dobrog nivoa. U nekim većim
opštinama postoji i neka vrsta klupskog života u vidu nevezanih
sastanaka, čitanja štampe i društvenih igara. Na svojim čajankama
i drugim sastancima ženske sekcije takođe razvijaju lepu kulturnu
aktivnost kroz predavanja, čitanje književnih radova i raspravljanje
o pitanjima koja su od posebnog interesa za žene**).

Pevački horovi su se pokazali kao vrlo uspešan vid kulturne
delatnosti odraslih. Oni gaje jugoslovensku i jevrejsku horsku mu-
ziku. Pored češćih nastupanja u svojim sedištima u Beogradu i Za-
grebu, oba hora su gostovala u nekoliko drugih mesta u zemlji, a
postigla su velika priznanja i na gostovanjima u inostranstvu (Au-
strija, Mađarska, Švajcarska, Francuska, Belgija, Italija i Izrael).

Nagradni konkursi Saveza za najbolje radove sa jevrejskom te-
matikom pokazali su se kao izvrsno sredstva za stimuliranje naučne,
književne i umetničke aktivnosti. Broj i kvalitet radova pokazuju
stalan porast. Ako pomenemo da je na prvom konkursu učestvovalo
18 radova, a na četvrtom 57, najbolje će se videti efikasnost takve
delatnosti. Pored pripadnika naše zajednice, u konkursima učestvuju
i nejevrejski autori koji se bave jevrejskim temama, a bilo je uče-

*) O radu i problemima omladine vidi poseban članak Gavriela Deleona „O de-
latnosti jevrejske omladine u Jugoslaviji“, u ovom Almanahu.

**) Vidi pobliže u članku Edite Vajs „Učešće žena u jevrejskom javnom radu
u Jugoslaviji“, u ovom Almanahu.

snika i iz inostranstva. Najbolji radovi se čitaju na književnim večerima ili objavljuju u publikacijama Saveza.

Izdavačka delatnost Saveza ostvaruje se po programu koji je planiran na duže vreme. Kao redovna publikacija Saveza izlazio je Bilten. Njegov kvalitet i obim ga postepeno pretvaraju u časopis koji će uskoro početi izlaziti pod nazivom „Jevrejski pregled“. Dosta redovno je izlazio i omladinski list „Kadima“ nastavljajući — posle prekida od 17 godina — lepu tradiciju nekadašnjih naprednih jevrejskih omladinskih listova u našoj zemlji. „Kadimu“ uređuje odbor samih omladinaca. Publikacije Saveza bile su izložene na nekoliko izložbi u zemlji i u inostranstvu.

Poseban i važan sektor predstavlja rad na istoriskim istraživanjima i sakupljanju arhivskog i muzejskog materijala o prošlosti Jevreja u jugoslovenskim zemljama. I u ovom periodu posvetili smo tome poslu veliku pažnju. Naše zbirke obogaćene su novim materijalima, a napredovao je i posao na njihovom sređivanju i istraživanju. Imamo već dosta razvijenu saradnju sa analognim ustanovama u zemlji i inostranstvu. Ceo ovaj posao je složen i dugotrajan, ali verujemo da nije daleko vreme kada će on pokazati još vidnije rezultate u vidu monografskih i sintetičnih studija. Manje istoriskomuzejske zbirke stvaraju se i pri opštinama.*)

Centralna judaistička biblioteka Saveza predstavlja danas najznačajniju biblioteku te vrste u Jugoslaviji. Ona stoji na raspoloženju svima koji se bave ma kojom oblašću judaistike i stalno se povećava nabavkama u zemlji i inostranstvu. U razvoju su i biblioteke pri nekim većim opštinama.

Veliku važnost za razvijanje svih oblika kulturnog i vaspitnog rada ima osposobljavanje mladih stručnih kadrova. U tome nam mnogo pomažu stipendije za judaističke studije koje daju Savez i neke inostrane jevrejske organizacije koje se bave školovanjem takvih kadrova. Svake godine imamo mogućnosti da pošaljemo nekoliko mladih ljudi na specijalizaciju koja traje od nekoliko nedelja do dva-tri semestra. Neki pak koriste stipendiju u zemlji. Po završetku specijalizacije stipendisti ulaze u posao sa novim i korisnim znanjima. Kao kraći i brži vid osposobljavanja za rad sa omladinom i posebno za letovanje, pripremljen je za početak 1959 godine dvonedeljni zimski seminar u Beogradu. Na njemu će učestvovati oko 20 omladinaca iz raznih mesta, pod rukovodstvom odabranih stručnjaka i sa vrlo intenzivnim programom.

IV

Posle kulturno-prosvetnog rada najznačajniji sektor naše aktivnosti i u ovom periodu je predstavljao socijalni i humanitarni rad. Naša zajednica pružala je stalnu ili povremenu pomoć za prosečno oko 500 lica mesečno, uglavnom starih, bolesnih, invalida, siročadi, studenata i učenika i sl. Pomoć je davana u novcu i naturi, u leko-

*) Poblže o istoriskom i muzejskom radu videti u članku dr Zdenka Levntala u ovom Almanahu.

vima, lečenju u zemlji i inostranstvu itd. Pored pripadnika naše zajednice, ukazivali smo humanitarnu pomoć jevrejskim izbeglicama i prolaznicima iz Mađarske, Rumunije i drugih zemalja za vreme dok su boravili u Jugoslaviji.

Najznačajniji uspeh na polju humanitarnog rada pretstavlja naš novi Dom staraca u Zagrebu. Posle dužih priprema i radova na novoj građevini i njenom unutrašnjem uređenju, početkom 1958 godine starci i starice su preseljeni iz dosadašnjeg u novi dom, koji je snabdeven sa svim onim što je potrebno za udoban i bezbrižan život najstarijih pripadnika naše zajednice. Time je završen jedan od naših najvećih poduhvata u posleratnom periodu. Po opštem mišljenju mnogih posetilaca iz zemlje i inostranstva, Dom pretstavlja uzornu i modernu ustanovu svoje vrste. U njemu je smešteno 115 štićenika, a 35 lica van Doma prima hranu iz njegove kuhinje. Pod opštim rukovodstvom Glavnog i Izvršnog odbora Saveza, Domom neposredno rukovodi poseban Kuratorijum i službenički aparat. Glavni i Izvršni odbor Saveza propisali su Pravilnik, poslovnik i kućni red novoga doma i time dali precizne okvire za njegovo poslovanje. Da je sve ovo moglo biti postignuto treba zahvaliti velikom zalaganju cele zajednice, ali naročito Odboru za gradnju doma sastavljenom od članova uprave i stručnjaka Jevrejske opštine u Zagrebu. Ali, ovaj divni uspeh se ne bi mogao ostvariti bez velike pomoći jugoslovenskih vlasti i jevrejskih humanitarnih organizacija iz inostranstva, sabirne akcije među našim pripadnicima i priloga nekih jugoslovenskih Jevreja iz inostranstva. Svima njima i na ovom mestu želimo izraziti najveću blagodarnost.

Naši humanitarni zadaci, a naročito održavanje Doma staraca na njegovom visokom nivou, nameću nam mnoge i složene probleme, ali smo uvereni da ćemo ih i ubuduće uspešno rešavati imajući u vidu naše plemenite i čovekoljubive tradicije, kao i blagonaklonu podršku i pomoć koju smo i do sada uživali.

V

Verski život u zajednici tekao je normalno. Savez i opštine izlazili su u susret odnosnim željama i potrebama vernika u granicama mogućnosti, ali interesovanje, naročito kod mlađih, pokazuje opadanje, kao što je to slučaj i kod jevrejskih zajednica u mnogim drugim zemljama. U svim većim opštinama redovno su održavane službe prilikom subote i praznika, a i kod drugih prilika. Održavani su i drugi verski običaji i obredi prema opštim ili mesnim tradicijama. Pored zajedničkih proslava nekih tradicionalnih praznika, verske sekcije u nekim opštinama proslavljale su praznike i posebno. Zajednica se brinula o pribavljanju ritualnog pribora, gde je to bilo potrebno. Macot, lulavim i etrogim dobijeni su svake godine iz inostranstva. Svake godine Savez je izdavao i Jevrejski kalendar u redakciji rabina Romana iz Sarajeva.

U prikazanom periodu dovršene su restauracije istoriskih sinagoga u Dubrovniku i Splitu, a privode se kraju generalne opravke sinagoga u Sarajevu i Subotici. Za pretstojeći period nam još ostaje opravka sinagoga u Novom Sadu i Beogradu, sa čime će uglavnom biti dovedene u red sve postojeće sinagoge na kojima su opravke potrebne. Uredene su prostorije za sinagogu u zgradi Jevrejske opštine i u Domu staraca u Zagrebu. Restauriranjem i opravkom starih ili po umetničkoj vrednosti značajnih sinagoga izvršen je istovremeno i kulturno-istoriski zadatak konzerviranja ovih spomenika iz prošlosti zajednice.

Učinili smo i stalno činimo napore za uređenje i očuvanje preostalih jevrejskih grobalja gde god je to moguće, kao i za likvidaciju onih grobalja koja se više ne mogu održati, bilo iz urbanističkih razloga, bilo zato što nisu u upotrebi i što nema jevrejskih opština u odnosnim mestima ili u njihovoj blizini. Konačno rešenje ovog teškog problema iziskivaće velike napore i troškove kroz dalji niz godina.

Nastavili smo rad i na podizanju spomenika palim jevrejskim borcima i žrtvama fašizma iz II svetskog rata. Pored 26 spomenika iz ranijih godina, u ovom periodu su podignuti spomenici u Malom Idošu i Senti i spomenploča na Rijeci. Na Jevrejskom groblju u Zemunu, pored spomenika jevrejskim žrtvama koji je podigla opština, podigao je posebni spomenik i Savez boraca NOR za žrtve iz logora Sajmište koje su na tom groblju sahranjene. U skoro svim opštinama održavale su se dostojanstvene spomen-svečanosti u čast palih jevrejskih boraca i žrtava fašizma u za to određenim opštim i lokalnim danima, a naročito 27. Nisana. Veličanstvenu manifestaciju ove vrste imali smo 11. marta 1958. godine u Skoplju i Bitolju povodom petnaestogodišnjice uništenja makedonskih Jevreja od strane fašističkih okupatora. Ove svečanosti održane su uz puno učešće i saradnju vlasti, Saveza boraca i drugih društvenih organizacija. U toku su pripreme za prenos ili uređenje i obeležavanje masovnih grobalja jevrejskih žrtava fašizma koja su pronađena u Crvenki blizu Sombora, Zasavici kod Šapca, Dabru, Deliblata, Bežaniji, kod Topovskih šupa u Beogradu i u Jabuci kod Pančeva.

Nemoguće je u ovom okviru nabrojati sve primere iz drugih oblasti povremene i redovne aktivnosti zajednice. Neka samo budu pomenuti poslovi naše pravne službe na nizu pravnih pitanja; obaveštenja o nestalim i stradalim licima za vreme rata i okupacije; informacije interesantima u zemlji i inostranstvu u vezi prava obeštećenja od Austrije i Nemačke itd.

VI

I u proteklom periodu naša zajednica je održavala žive kontakte sa jevrejskim organizacijama i ustanovama u mnogim drugim zemljama. Pored starih veza stvorene su i nove. Posetili su nas ugledni jevrejski javni radnici iz niza zemalja, pretstavnici međunarodnih jevrejskih organizacija, pa i brojni novinari i turisti koji su se inte-

resovali za naš život i rad. Naši pak pretstavnici boravili su u više mahova u inostranstvu, učestvujući na raznim kongresima, konferencijama, svečanim priredbama, seminarima, kursevima i sl., a koristili su i svoja privatna putovanja za posete jevrejskim ustanovama i organizacijama. Postojala je redovna i stalna saradnja sa Svetskim jevrejskim kongresom, Jewish Claims Conference, Jointom, Jad Vašemom i drugima. Posebno želimo podvući kontakte i saradnju sa udruženjima jugoslovenskih Jevreja u Izraelu, Sjedinjenim Američkim Državama, Argentini i Urugvaju. Ova saradnja ima povoljne preduslove u zajedničkoj zemlji porekla, zajedničkom maternjem jeziku i uspomenama, kao i u nekim zadacima od zajedničkog interesa, od kojih primerice ističemo saradnju sa Udruženjem jugoslovenskih Jevreja u Izraelu na sakupljanju istorisko-muzejskog materijala, te podršku koju su jugoslovenski Jevreji u pomenutim zemljama dali zahtevu Jugoslovenske vlade za izručenje ratnih zločinaca Pavelića i Antukovića. Pored pismenih i ličnih veza i dodira, važan oblik saradnje je i u uzajamnoj razmeni publikacija, koja je prilično intenzivna sa organizacijama, ustanovama i redakcijama u mnogim zemljama.

Intenzivni i slobodni kontakti na ovako širokoj osnovi doprineli su daljem razvijanju prijateljskih odnosa ne samo sa jevrejskim zajednicama i njihovim organizacijama u raznim zemljama, nego i pravilnom upoznavanju tih zemalja sa savremenom jugoslovenskom stvarnošću, a naročito daljem porastu ugleda socijalističke Jugoslavije i naše uže zajednice u inostranoj jevrejskoj javnosti.

*

Prednji letimični osvrt, naravno, ne može biti potpun, ali može dati izvesni opšti utisak o našem životu, radu i stremljenjima. Ne želimo da preuveličavamo uspehe i idealiziramo prikazano stanje. Ne možemo prećutati da smo imali i propusta, slabosti, neostvarenih planova i pogrešnih predviđanja. Postojale su objektivne i subjektivne poteškoće materijalne i personalne prirode. No, kada se uzme u obzir da pretežni deo celoga posla obavljaju dobrovoljni saradnici, opterećeni svojim redovnim zanimanjima i drugim društvenim obavezama, i kada se ima u vidu sve što je ipak urađeno, može se bez neskromnosti reći da je bilans proteklog dvogodišnjeg perioda pozitivan. To opravdava nadu i perspektivu da ćemo i ubuduće moći nastaviti istim putem i ne samo održati nego i dalje unaprediti našu zajednicu i njene ustanove. Ovo očekivanje je naročito opravdano time što smo uspeli pojačati interesovanje kod omladine. U tom znaku idemo ususret Osmoj konferenciji opština krajem 1959 godine i obeležavanju Četrdesetogodišnjice osnivanja našeg Saveza, usklađujući najbolje tradicije jugoslovenskog Jevrejstva sa naprednim stremljenjima naše socijalističke domovine i sa progresivnim nastojanjima u samom Jevrejstvu.